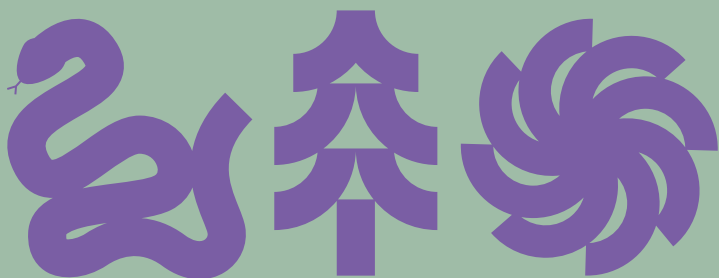

Serps, avets i huracans

Llegendes que conviuen a Andorra

Carli Bastida

Carli Bastida Serra (Andorra, 1980) és lingüista i ha treballat amb la llengua i la literatura des de moltes dimensions: la docència, la recerca, la traducció, la redacció, la correcció, l'assessorament... Actualment es dedica sobretot a la traducció, la recerca i la docència universitària. Amb la seva tesi doctoral es va especialitzar en l'expressió emocional a la comunicació electrònica. El 2013 va publicar un llibre de llegendes d'Andorra, *Nou llegendes* (Editorial Andorra). També ha publicat contes i poemes en diverses revistes literàries.

CARLI BASTIDA

Serps, avets i huracans

Llegendes que conviuen a Andorra

PUBLICAT PER
Servei de Participació Ciutadana -
Comú d'Andorra la Vella

TEXTOS
Carli Bastida

DISSENY DE COBERTA I MAQUETACIÓ
Casasayas Studio

Dipòsit legal: AND.244-2025
ISBN: 978-99920-3-506-1
Primera edició - maig 2025

IMPRÈS A
Impremta Envalira

ISBN 978-99920-3-506-1

9 789992 035061

Introducció	7
L'equilibri taïno: Yukajú i Juracán – Les Antilles	13
Sis savis cecs i un elefant – Índia	17
El Patio de los Leones – Andalusia, Espanya	21
El castell de Sant Vicenç – Andorra	25
La flor del <i>ceibo</i> – Argentina	29
El nap gegant – Rússia	33
Lapulapu – Filipines	37
Mavka – Ucraïna	41
El gall de Barcelos – Portugal	45
La Patasola – Colòmbia	49
El dolmen de Pedra Gentil – Catalunya, Espanya	53
María Lionza – Veneçuela	57
La llegenda de Viana – Portugal	61
L'església de Cantuña – Equador	65
El germà cobdiciós – Perú	69
L'avet – Andorra	73

INTRODUCCIÓ

Vet aquí un procés de construcció col·lectiva que s'ha convertit en el recull de llegendes, mites i rondalles que teniu a les mans. Una petita col·lecció de peces d'aparença dispar, però que, en combinar-les, ens comencen a mostrar una imatge amb sentit: un dibuix amb moltes perspectives diferents que forma un tot harmònic.

En aquestes pàgines farem un recorregut amb parades a diverses cultures i tradicions: dels elefants de l'Índia als pobles de Portugal; de les nimfes d'Ucraïna als huracans del Carib; de les muntanyes d'Andorra a les selves profundes de Colòmbia, Veneçuela i l'Argentina; del passat colonial de l'Equador a la Catalunya megalítica; dels Andes peruans a l'Alhambra de Granada, passant per la Rússia rural i l'arxipèlag filipí.

Només amb setze històries breus, la xarxa de personatges, paisatges i fets és tan densa que es fa molt difícil descriure-la de manera unitària. Però, si em posessin entre l'espasa i la paret, diria que aquestes pàgines estan travessades per tres grans eixos: la natura com a força primordial, la resistència davant l'opressió i el paper de la dona com a frontissa entre societat i cosmos.

La natura hi apareix com a presència ubíqua, escenari i protagonista alhora. Pot ser fèrtil i protectora, però

també destructiva (ho veiem a «Maria Lionza», «Yukajú i Juracán» i «Mavka», entre altres); rugeix ferotge quan fa créixer els rius, esclatar les tempestes i baixar les allaus; però també mostra la seva cara més amable, domesticada, en rondalles com «El nap gegant».

Així mateix, ressona, amb força, la memòria de la resistència. Hi trobareu la lluita de pobles sencers contra forces invasores («Lapulapu», «La flor del *ceibo*», «El castell de Sant Vicenç»), però també resistències més íntimes («El Patio de los Leones» o «El germà cobdiciós»). Algunes històries alcen veus contra poders mítics i intangibles (que, ben segur, n'emmascaren d'altres que era millor no anomenar), i altres clamen contra dominis tan concrets com el colonialisme o el patriarcat.

La dona té un rol central en moltes de les llegendes que llegireu i, en la majoria, transcendeix el paper d'objecte de desig que li ha tocat en bona part de la història de l'art i la literatura (com a mínim occidental). És la creadora del seu propi destí («El Patio de los Leones», «Mavka», «La Patasola») i, en alguns casos, del de tot un poble («La flor del *ceibo*»). Protegeix la natura dels atacs externs i custodia els coneixements ancestrals. També apareix, és clar, representada com a bruixa («La flor del *ceibo*», «El dolmen de Pedra Gentil»); una manera d'explicar un femanisme atàvic, la força que la vincula al món natural i una llibertat salvatge que durant segles s'ha intentat extingir.

I, sobrevolant tots aquests temes, hi ha la màgia, per descomptat. Forces més grans que l'ésser humà ens expliquen el que és inexplicable, ja sigui a través de la tradició cristiana («El gall de Barcelos», «L'església de Cantuña»), dels monstres mitològics («María Lionza») o dels miracles naturals («La flor del *ceibo*»). També coneixereu roques i prats que parlen («El germà cobdiciós»), verdures de dimensions monumentals («El nap gegant») i homes que esdevenen pedres («El Patio de los Leones»). I veureu que els fets i personatges màgics travessen continents i tradicions, s'hibriden i es confonen. És probable que els *diablets* que construeixen frenèticament una església a Quito («L'església de Cantuña») us recordin uns altres treballadors, diminuts i incansables, de les valls pirinenques. Les nimfes i deesses —benignes o diabòliques— protegeixen els boscos des d'Ucraïna fins a Colòmbia i Veneçuela, i les bruixes europees conviuen amb històries indígenes de l'Amèrica del Sud.

A més de la diversitat temàtica, en aquestes pàgines també es toquen tots els gèneres: des de la tendresa del conte infantil («El nap gegant») fins a relats de terror amb tints *gore* («La Patasola»), passant pel mite fundacional («Yukajú i Juracán») i la crònica històrica («Lapulapu»). Així, probablement hi trobareu històries per a totes les edats i totes les sensibilitats.

Hi ha relats de violència: condemnats a la foguera («La flor del *ceibo*»), a la forca («El gall de Barcelos», «El dolmen de Pedra Gentil»), engolits per bèsties («Maria Lionza») i assassinats («La Patasola»). Però, en la mateixa mesura, sobresurt la força de la comunitat, el treball en equip i la solidaritat: «El Castell de Sant Vicenç», «El nap gegant», «Sis savis cecs i un elefant» o «El dolmen de Pedra Gentil» en són alguns exemples.

També trobareu històries que no són llegendes, sinó narracions de fets històrics tan importants que han assolit la categoria de mite, tot i estar ben arrelats a la realitat («Lapulapu»). Així mateix, llegireu des de relats ancestrals fins a rondalles modernes que expliquen la història recent d'un poble («L'avet»). I no tot és intensitat, tragèdia i grans ensenyances. També hi ha lloc per a narracions més alegres («El nap gegant») i fins i tot amb aires romàntics («La llegenda de Viana»).

Cada peça d'aquest trencaclosques és diferent, perquè cada llegenda és de la seva terra. En cadascuna, espero, s'hi percebran les aromes, sons i colors propis del lloc d'origen. Hi trobareu serps, avets i huracans; lleons, bruixes i hortalisses; ovelles, diables i elefants. Però, alhora, totes toquen tecles que sonen profundament familiars, i aquí és on els fragments s'uneixen: aquestes

històries ens revelen que tots i totes tenim pors, desitjos i esperances molt semblants.

Naturalment, hi ha versions nombroses i variades de totes les històries que formen aquest recull. N'he triat una de cada —potser la més estesa, potser la que ressonava més amb les sensibilitats actuals— i l'he remenada, retocada, desenvolupada o retallada; intentant, en tot moment, no alterar-ne la naturalesa essencial. Però d'això es tracta quan juguem amb material popular, oi? Per tant, el millor que pot passar a aquestes narracions a partir d'ara és que no només les llegiu, sinó que les expliqueu, les modifiqueu i hi afegiu tots els ingredients que vulgueu perquè continuïn corrent.

Moltes gràcies a totes les persones que han fet possible aquest projecte. Amb una única història explicada per cada entitat, hem teixit una xarxa complexíssima de personatges —reals i imaginats—, indrets i aventures, que demostra que només cal un cop d'ull per veure la diversitat que podem compartir. Al llarg d'aquest projecte, jo no he deixat de meravellar-me de la riquesa que pot néixer de només setze veus. Espero que us passi el mateix.

Carli Bastida,
30 d'abril del 2025.

L'equilibri taïno: Yukajú i Juracán

Les Antilles

Més que una llegenda o una rondalla, la història de Yukajú i Juracán és un dels mites fundacionals del poble taïno, els habitants precolombins de les Bahames, les Antilles Majors i part de les Antilles Menors. La mitologia d'aquest poble és molt rica i complexa, i el que segueix només és un petit fragment, tot i que important, de la seva cosmovisió.

Abans que el món tingués nom, abans que cap peu humà trepitgés la terra, existien dues forces eternes que donaven forma al destí de l'univers: Yukajú, esperit serè de la creació, font de vida i abundància, i Juracán, tempesta indomable, el caos que tot ho devora.

Amb mans invisibles, Yukajú va donar forma a un món fèrtil: va crear rius que brollaven lliures, muntanyes que s'alçaven més amunt dels núvols, blat de moro que espigava alt i daurat, i una humanitat que creixia sota la seva mirada plàcida.

Juracán ho veia tot des de la penombra. Ell era la tempesta, l'huracà que ho arrenca tot al seu pas, el crit que

estremeix. I en l'ordre perfecte que Yukajú havia creat, només hi veia la seva pròpia negació. I esperava el seu moment.

Una nit sense lluna, mentre la terra dormia en calma, Juracán va desfermar la seva fúria. Va baixar com una bèstia cega, bramant pels cims. El vent del seu alè va arrencar els arbres, les cabanes van volar, les onades van engolir les costes, la pluja va flagel·lar la terra com una maledicció antiga. I els homes van tremolar; petits i vulnerables, van conèixer per primer cop la por.

Juracán no volia regnar. Només volia ser escoltat. Desitjava que el món reconegués que, sense ell, l'harmonia era incompleta, que tot ordre conté la llavor del caos.

Quan la fúria de Juracán es va apagar com un crit cansat, Yukajú no va maleir. A poc a poc, es va aixecar entre els troncs caiguts i les runes i va tornar a sembrar. Allà on les onades havien deixat la terra nua, hi va fer créixer verdor. Allà on el vent havia arrencat la vida, en va fer néixer de nova. I així, la terra va tornar a florir, sense pressa.

Els taïnos, testimonis d'aquest enfrontament etern, van aprendre que el món viu suspès entre dues forces: la del gest que crea i la del crit que destrueix. Que la tempesta arriba, però la vida troba el seu camí.

Des d'aquell dia, cada vegada que el vent comença a bramar entre les palmes, les mares taïnes murmuren als infants:

—És Juracán, que torna. Però escolta bé: després d'ell, Yukajú sempre camina.

Sis savis cecs i un elefant

Índia

Aquesta rondalla es basa en una paràbola molt difosa arreu del món, originària de l'Índia i present en textos antics budistes, hinduïstes i jainistes. Per la importància i la claredat del seu missatge, encara avui es fa servir com a metàfora en diverses disciplines: des de la física i la biologia fins a la psicologia i les ciències de la comunicació.

En un petit regne de l'Índia, vivien sis homes cecs que tenien fama de savis. Cada vespre es reunien sota una figuera per debatre grans qüestions: què és la veritat? Com es va crear el món? Quin és el sentit de la vida? Però, sobretot, competien per veure qui era capaç de donar les respostes més brillants. Tots volien ser reconeguts com el més erudit del grup.

Un dia, mentre parlaven del regne animal, va sorgir una pregunta que semblava senzilla: com és un elefant? Tots havien sentit a parlar d'aquell animal, però cap d'ells n'havia tocat mai cap ni sabia com era. Les seves suposicions eren diverses i oposades. Com que

no aconseguien posar-se d'acord, van decidir que l'endemà sortirien a la recerca d'un exemplar per sortir de dubtes.

De bon matí, es van endinsar a la selva, guiats per la remor dels arbres i el cant de les aus. Al cap d'una estona, en arribar a una clariana, van sentir un bramul que els indicava que no els calia buscar més. Els sis savis, entusiasmats, es felicitaven per la seva sort. Amb precaució, es van acostar a l'animal per descobrir com era en realitat.

El primer va topar de ple amb el costat de l'elefant i, en palpar aquella superfície ampla i immòbil, va exclamar:

—L'elefant és com una gran paret!

El segon va avançar, amb les mans esteses, fins que va tocar un ullal llarg i punxegut.

—Una paret? Això és com una llança!— va protestar.

El tercer, que havia ensopegat amb la trompa, la va examinar amb deteniment: era allargada, flexible i mòbil.

—Us equivoqueu tots dos: és com una serp! —va proclamar.

El quart s'hi va acostar per darrere i va tocar la cua, que s'agitava per espantar les mosques. Un cop inspeccionada, va sentenciar:

—Fixeu-vos-hi bé: és com una corda.

El cinquè va resseguir amb els dits l'orella ampla i suau.

—No heu entès res: és un ventall gegant.

I el sisè va descobrir una de les potes, i en va apreciar el contorn.

—Ni parlar-ne! És com una columna de pedra.

Cadascú defensava amb fermesa la seva visió. La discussió es va encendre, les veus pujaven de to i els gestos s'acompanyaven de retrets. El debat de savis s'havia convertit en una baralla de nens enrabiats.

Fins que una veu suau va silenciar l'estrèpit: —Perdoneu que m'hi fiqui —va dir un home que, assegut damunt de l'elefant, havia observat tota l'escena amb un somriure—, però potser hauríeu d'escoltar-vos abans de discutir. Tots teniu una part de raó... però cap de vosaltres no la té tota.

Els sis savis van callar, sobtats. L'home va continuar: —Heu tocat parts diferents del mateix animal. Si poséssiu en comú les vostres percepcions, us acostaríeu molt més a la veritat. El coneixement no neix només de l'experiència pròpia, sinó també d'escoltar i comprendre la dels altres. I això només és possible amb humilitat.

Els homes van assentir, entre la vergonya i l'agraïment. Aquell dia, sota el sol càlid de la selva, van aprendre que la veritat sovint és més gran que allò que

percebem. I que només compartint el que sabem, sense imposar-ho, podrem acostar-nos a la saviesa.

El Patio de los Leones

Andalusia, Espanya

L'Alhambra, per l'enorme riquesa de la seva història i el seu simbolisme, ha estat font de nombroses llegendes. La que presentem a continuació ens transporta al cor del recinte, al Palau dels Lleons (construït del 1377 al 1390), i és només un exemple de les moltes històries que s'han imaginat dins d'aquest complex monumental.

Diuen que fa molts segles, a l'Alhambra de Granada, vivia una princesa anomenada Zaida. Era una jove d'esperit despert i mirada inquisitiva, criada entre jardins perfumats, rajoles de colors i murmuris d'aigua. Però creixia sola, tancada entre els murs del palau, inquieta pel silenci que envoltava la seva pròpia història. De la seva mare, només sabia que havia mort el dia que ella va néixer. Com a únic record, li quedava un amulet: una pedra blava com la nit, gravada amb símbols que ningú sabia llegir. Del sultà, el seu pare, només en rebia ordres, mirades severes i silencis.

Un vespre, mentre vagava pels corredors i resseguia amb els dits els dibuixos de ceràmica que coneixia de memòria, Zaida va topar amb un jove desconegut. Es deia Arturo, i va dir, vacil·lant, que era un nou servent. Però la seva parla i els seus ulls curiosos el delataven. El cristià s'havia infiltrat al palau per descobrir si eren certes les llegendes de passadissos secrets i màgia antiga que corrien per la ciutat. Per a Zaida, aquell intrús va ser com una esquerda en el món que coneixia.

Entre trobades furtives i paraules xiuxiuejades sota el mormol de les fonts, va néixer una complicitat imprevista. Arturo recorria fascinat els racons secrets que la noia li mostrava. Quan es cansaven d'explorar, seien en un dels patis i Zaida escoltava, amb els ulls embadalits, les històries que ell li explicava d'aquella ciutat que s'estenia als seus peus, però que mai no havia trepitjat. Dins del seu encantament, ignoraven que el palau tenia ulls i orelles que els vigilaven.

Un vespre, el noi li va portar un objecte robat de la biblioteca prohibida: un quadern antic. Era del sultà. A mesura que Zaida el llegia, el seu món es capgirava. El text revelava que no era filla del sultà. L'havia presa com un botí després d'una guerra amb un regne veí. La seva mare havia desaparegut en l'atac, i ningú no s'havia preocupat de saber si era viva o morta. I ella, filla

dels enemics, era l'última baula d'un llinatge oblidat.

No va dir res. Va tancar el quadern, es va tocar l'amulet i en va percebre, per primer cop, una mena de vibració. Des d'aquella nit, el palau ja no li semblava una llar, sinó un decorat. I l'home que li havia fet de pare, que li havia ensenyat a llegir però mai l'havia abraçada, li apareixia com una ombra fosca que assetjava rere cada columna.

Quan el sultà, alertat per un dels seus vigilants, va descobrir la relació entre Zaida i Arturo, va embogir de ràbia. No sabia que ella ja coneixia la veritat. Només veia un amor prohibit, una traïció. Una nit, va irrompre al pavelló amb onze guàrdies, decidit a executar el jove davant dels ulls de la seva filla. Però Zaida l'esperava sola. No tremolava. Tenia l'amulet entre els dits, fred com l'aigua de les fonts.

No va haver de dir res. Quan el va prémer amb força, alguna cosa va canviar. Va tancar els ulls. No hi va haver foc ni llamps. Només silenci. Però un a un, els homes que l'envoltaven van començar a endurir-se. Els seus cossos es petrificaven, les venes esdevenien esclotxes, els ulls es glaçaven.

Quan Zaida va deixar anar l'amulet i va obrir els ulls, dotze figures immòbils ocupaven el pati. Avui encara hi són. Els dotze lleons.

Diuen que si mires prou estona les seves pupil·les de pedra, pots entreveure-hi una història que mai no s'ha explicat del tot. I si el vent xiula entre els arcs a mitjanit, potser és la veu de Zaida, recordant que fins i tot en els llocs més bells, la veritat pot estar empresonada.

El castell de Sant Vicenç

Andorra

Avui només en queden les restes, però el castell de Sant Vicenç d'Enclar va ser una de les primeres fortificacions d'Andorra. Del conjunt, que vigilava l'entrada sud de la vall, encara se'n conserva l'església de Sant Vicenç. El castell va perdre la seva funció militar amb la signatura dels Pariatges el 1278 i, amb el temps, es va abandonar.

En temps antics, quan el castell de Sant Vicenç d'Enclar encara dominava les valls com un gegant adormit, un exèrcit foraster hi va irrompre i en va prendre possessió. Eren soldats cruels, no en tenien mai prou: cobraven tributs, exigien més diners i encara volien vi i farina, com si els de baix fossin un rebost inesgotable. I tothom sabia que, si allò continuava, aviat no quedaria res per donar.

Farts d'abusos, els representants de les sis parròquies es van trobar en secret per cercar una solució. Sabien que no podien enfrontar-se als invasors amb les armes: Andorra no havia estat mai un país de guerrers. Però sí de caps desperts i idees agudes.

Després de llargues hores de debat, barrejant idees d'uns i altres, en va sortir un pla tan estrany que semblava l'ocurrència d'un nen, o potser d'un geni. L'astúcia era l'únic recurs amb què podien treballar.

Una nit ben fosca, sense estrelles ni lluna, els homes i les dones de tot el país es van reunir al pla de Santa Coloma, convocats des de les sis parròquies. Quan van conèixer la idea, tot van ser mirades incrèdules i astorament. Però ben aviat van entendre que sí, que podia funcionar.

Entre tots, van preparar una gran escenificació: van encendre teies i les van lligar als caps d'un ramat de més de cinc-cents xais. Amb crits, olles per timbals i fustes colpejant les pedres, van crear un terrabastall tan ferotge com una tropa en marxa. Llavors, van empènyer les pobres bèsties cap al castell, com si una armada invencible sorgís de la foscor.

Des de les torres, els soldats només veien llums que ballaven en la nit, s'acostaven, s'estenien com un riu encès per la muntanya. El soroll multiplicava el pànic. Qui eren? Quants eren? Un exèrcit sencer? Un càstig? Una maledicció?

No van esperar a saber-ho. Convençuts que una gran ofensiva s'apropava, van fugir esperitats, deixant enrere el castell, les armes i tot allò que havien robat.

Aquella nit, sense vessar ni una gota de sang, Andorra es va alliberar dels seus ocupants. Amb el temps, la fama d'aquell misteriós exèrcit es va escampar per terres llunyanes, i ningú no es va atrevir a envair el petit país de les muntanyes.

I pel seu paper decisiu en l'engany, aquells xais van rebre una recompensa ben merescuda: cap va ser sacrificat. Van pasturar en pau fins al final dels seus dies, com herois anònims d'una guerra sense morts.

La flor del ceibo

Argentina

La flor de l'arbre *ceibo* (*Erythrina crista-galli*; en català, eritrina cresta de gall) és la flor nacional de l'Argentina i l'Uruguai. El seu vermell encès simbolitza la força d'aquestes terres. Com passa sovint en la mitologia dels pobles que van patir la colonització, el seu origen llegendari ens parla d'identitat i resistència a la invasió.

El riu Paraná era la força més poderosa d'aquell racó de món. Discorria entre selves infinites; ara pacífic com un ocell adormit, ara ferotge com el rugit del puma. A la vora de les aigües més tranquil·les hi vivia, des de temps immemorials, una tribu guaraní.

La seva gent vivia en pau, al ritme de la natura: cultivava la terra, pescava al riu, i, quan el dia arribava a la seva fi, es reunia per escoltar les cançons que els regalava una de les seves joves: l'Anahí.

L'Anahí era la filla del cacic del poble, i coneixia i estimava tots els secrets de la seva terra. Recorria els racons més amagats de la selva i absorbia el cant de cada ocell, el color de cada flor i la remor de tots els corrents d'ai-

gua. Tot això es transformava després en les cançons que cantava a la vora del foc, embolcallant el seu poble amb la màgia de la seva veu.

Però un dia, un brogit eixordador va ressonar a la selva, més fort que el de les cascades del Paraná. Van retronar les armes en mans d'homes estranys que descendien en multituds de cases flotants, atracades a la vora del riu. Els invasors entraven a les seves terres per destruir l'equilibri que hi havia regnat durant segles.

Eren monstres brillants, recoberts de metalls que enlluernaven, i es movien amb dificultat entre una natura que no entenien. Però semblaven posseir poders malignes: cremaven, saquejaven i mataven tot allò que trobaven. La gent de l'Anahí queia morta sense que cap fletxa l'hagués travessat, i les fletxes guaranis no penetraven els pits d'aquells homes, coberts de vestits durs com la pedra.

Després de dies de setge i destrucció, els cruels forasters van matar el pare d'Anahí, i ella va decidir que guiaria el seu poble en la lluita, tot i trobar resistència entre aquells que pensaven que no era tasca d'una dona.

Sabia que no podien vèncer els espanyols en una batalla oberta, així que va conduir el seu poble cap a les profunditats de la selva. Amb astúcia, atreïen els ene-

mics en petits grups i els atacaven quan estaven més febles i perduts. Els seus cants d'amor es van convertir en cants de guerra, i amb ells mantenia viu l'esperit dels seus guerrers, fins i tot quan alguns començaven a voler rendir-se.

Però l'Anahí no era invencible. Els invasors, conscients de la seva importància, la van buscar incansablement fins que, finalment, van aconseguir capturar-la.

Durant la nit, després de molts esforços, l'Anahí va aconseguir desfer-se de les cordes que li lligaven les mans. El sentinella dormia. Va fugir, corrent muntanya amunt, buscant la llibertat entre els arbres. Però el soroll despertà el vigilant, que la va atrapar. L'Anahí va arrabassar-li l'espasa i li va clavar al pit abans de tornar a fugir. Però ja era massa tard: els crits de la lluita van alertar els altres soldats, que la van envoltar i la van detenir de nou.

Els conquistadors no podien acceptar que una dona sola hagués matat un soldat espanyol. Només una bruixa podia haver-ho fet, i les bruixes, deien, es cremaven a la foguera.

Van condemnar l'Anahí al foc. El dia assenyalat, la van lligar a un arbre. Ella va reconèixer aquell arbre sense flor que l'havia vist créixer: un *ceibo*. Hi va recolzar el front i, quan van encendre les flames, no va

cridar.

En comptes de suplicar, va començar a cantar. Els espanyols no entenien les paraules, però la seva veu els va glaçar la sang. Era un himne d'amor a la seva terra, un crit de resistència, una pregària als déus perquè protegissin el seu poble.

Les flames, en lloc d'engolir-la, semblaven ballar al seu voltant, hipnotitzades per la melodia. Un núvol de fum espès ho va cobrir tot. Quan es va dissipar, la jove havia desaparegut. Però l'arbre, el *ceibo*, s'havia omplert de flors vermelles com el foc i la sang.

Havia nascut la flor del *ceibo*, símbol de la seva ànima coratjosa i del seu amor per la terra. Des d'aquell dia, cada *ceibo* florit recorda al món que l'Anahí no va morir. Va renéixer en l'arbre sagrat, i en cada flor esclata la memòria de la guaraní més valenta.

El nap gegant

Rússia

El nap gegant és un conte popular de la tradició oral russa, documentat per primer cop per l'escriptor Aleksei Tolstoi el segle XIX. Ens parla de la importància de la comunitat i del treball en equip amb una estructura rítmica i acumulativa, perfecta per explicar la història en veu alta als més menuts.

Un dia de primavera, el vell pagès era, com cada matí, al seu hort, contemplant tot el que hi tenia plantat: enciams, bledes, carxofes, tomàquets, cols i naps. S'estimava tant aquella terra i totes les seves hortalisses, que s'hi passava hores i hores parlant-hi, com si fossin velles amigues. Fins i tot els cantava cançonetes amb la seva veu tremolosa, però plena de tendresa:

Enciam de l'hort,
creix ben fort;
enciam preciós,
fes-te ben gros!

I així, una cançó per a cadascuna de les verdures que, malgrat els esforços del pagès, anaven creixent al seu ritme. Però vet aquí que un bon dia, un dels naps va decidir fer-li cas! Va començar a créixer sense parar, i en pocs dies es va fer gran, enorme... gegant!

Quan va arribar l'estiu, l'avi va pensar que el nap s'havia fet tan gros que era hora d'arrencar-lo. Es va calçar les botes, va anar fins a l'hort, va agafar el nap per les fulles i, estira que estiraràs amb totes les seves forces... res: el nap no es va moure ni un pèl.

Aleshores va cridar la seva dona, que donava menjar a les gallines, perquè l'ajudés. L'àvia va agafar el seu marit per la jaqueta, ell va agafar les fulles del nap i, estira que estiraràs amb totes les seves forces... res de res: el nap continuava ben plantat.

L'àvia va cridar el seu net. El nen es va agafar ben fort a la cintura de l'àvia, que s'agafava a l'avi, que s'agafava al nap per les fulles. Estira que estiraràs amb totes les seves forces i... res: el nap ni se'n va adonar.

El net va cridar la seva germana. Ella es va agafar el seu germà, que s'agafava a l'àvia, que s'agafava a l'avi, que agafava el nap per les fulles. Estira que estiraràs amb totes les seves forces i... res: el nap continuava ben quiet.

Llavors la neta va cridar el gos, que caçava mosques

allà a la vora. El gos es va afegir a la fila: va agafar la nena, que s'agafava al germà, que s'agafava a l'àvia, que s'agafava a l'avi, que agafava ben fort les fulles del nap. Estira que estiraràs amb totes les seves forces i... res: el nap no va ni tremolar.

El gos va cridar un gat blanc, que dormia tan tranquil sota una figuera i no en va fer ni cas. Però quan tots van cridar alhora, el gat es va posar a la fila d'un bot: va agafar la cua del gos, que s'agafava a la nena, que s'agafava al seu germà, que s'agafava a la seva àvia, que s'agafava a l'avi, que s'aferrava a les fulles del nap. Estira que estiraràs amb totes les seves forces i... res: el nap seguia ben ferm a terra.

Llavors el gat, avorrit, es va distreure amb un ratolí que observava l'escena amb curiositat. Quan ja l'havia atrapat i estava a punt de cruspí-se'l, l'animaló li va cridar:

—Espera un moment! Jo us puc ajudar.

—Tu?!— Van dir tots, mirant aquella criatura minúscula.

—Sí, jo! Què passa? Vinga, agafeu-vos tots un altre cop.

Ho va dir tan convençut que li van fer cas. El ratolí es va agafar al gat, que es va agafar al gos, que es va agafar a la neta, que es va agafar al seu germà, que es va aga-

far a la seva àvia, que es va agafar a l'avi, que s'agafava ben fort a les fulles i... Estira que estiraràs, amb totes les seves forces... PATAPAM! El nap va sortir disparat com un coet!

El nap va anar a caure damunt de l'avi; l'avi damunt de l'àvia; l'àvia damunt del net; el net damunt de la seva germana; la germana damunt del gos; el gos damunt del gat i el gat damunt del ratolí.

Però no patiu: ningú va prendre mal. Es van aixecar, es van espolsar la terra i... van esclatar de riure! Durant una bona estona, cap dels set no podia parar de riure.

Després, entre tots, van carregar aquell nap tan gros que semblava una vaca i se'l van endur cap a la cuina. Allà el van tallar a trossos i en van preparar una sopa tan bona, que l'avi, l'àvia, els nets, el gos, el gat i fins i tot el ratolí van menjar i menjar fins que no van poder més.

I encara en va sobrar una mica... per a mi.

Era deliciosa.

Lapulapu

Filipines

El que segueix no és una llegenda ni una rondalla, sinó el relat d'uns fets històrics reals. És cert que les cròniques d'aquestes gestes sempre s'envolten d'una certa aura mítica, però en aquest cas no s'hi ha incorporat cap element que no consti als documents consultats sobre la batalla de Mactan.

El 27 d'abril de 1521, a trenc d'alba, les aigües càlides de l'arxipèlag filipí van ser l'escenari d'un enfrontament decisiu. A l'illa de Mactan, al cor del país, un líder indígena anomenat Lapulapu va plantar cara a un dels grans noms de l'era de les exploracions: Fernão de Magalhães.

Lapulapu no era emperador ni militar. Era el cap d'una petita comunitat local, carismàtic i valent, i s'havia guanyat el respecte i l'admiració del seu poble. S'havia negat a aliar-se amb caps rivals, i estava decidit a no rendir-se davant l'arribada dels espanyols, que pretenien sotmetre els habitants de l'illa al domini de la corona castellana i al cristianisme.

Quan Magalhães va arribar a l'arxipèlag, va pactar amb líders locals com el rajà Humabón, a l'illa veïna de Cebú, oferint favors i protecció a canvi de submissió. Però Lapulapu no volia tributs ni creences imposades. No buscava aliances. Només volia la llibertat per al seu poble.

Aquella matinada fatídica, Magalhães va arribar a Mactan amb una setantena d'espanyols i convençut que les armes de foc, les armadures i les espases d'acer serien suficients per vèncer els nadius. Però va cometre dos errors: subestimar el coratge dels illencs i ignorar el terreny.

Els esculls de corall i les formacions rocoses que envoltaven l'illa van impedir que les naus s'apropessin a la costa, així que els soldats espanyols van haver d'avançar a peu per les aigües poc profundes. Mentrestant, més de mil guerrers, armats amb llances, arcs i fletxes enverinades, els esperaven ocults entre la vegetació.

A mesura que els soldats s'acostaven a la platja, una pluja de fletxes va esclatar sobre els seus caps, i van entendre que la batalla no seria fàcil. En posar els peus a l'illa, Magalhães va ordenar cremar algunes cases per espantar els guerrers. Però l'efecte va ser invers: els illencs, enfurismats, van arremetre amb tot el

seu coratge. Els espanyols tenien armadures i armes de foc, però no comptaven amb el verí i els robustos escuts que els nadius havien construït per resistir les bales. Quan va començar l'enfrontament, els espanyols es van veure superats per la rapidesa, el coneixement del terreny i l'estratègia dels mactanesos.

La batalla va ser breu però ferotge. Magalhães, ferit a la cama per una fletxa enverinada, va ordenar la retirada. Però ja era massa tard. Els guerrers es van adonar que ell era el líder en aquella batalla, i el van envoltar. Sol i afeblit, va caure sota els cops de llança. La majoria dels seus homes va poder fugir cap a les naus, però aquell matí, l'expedició que havia iniciat la primera volta al món es va quedar sense capità.

La victòria de Lapulapu no va poder evitar la colonització espanyola de les Filipines, però va quedar gravada a la memòria col·lectiva. Va ser el primer a dir no, a defensar la dignitat del seu poble davant un imperi poderós. Els conqueridors van entendre que no seria tan fàcil sotmetre els nadius, i van haver d'adaptar les seves estratègies.

La resistència de Lapulapu va encendre l'esperança i va inspirar altres pobles indígenes a lluitar per la llibertat. Avui és un heroi nacional a les Filipines. Cada 27 d'abril, el país commemora aquella victòria, símbol

LAPULAPU

de resistència, orgull i identitat.

Mavka

Ucraïna

Les *mavky* són nimfes del bosc, éssers mitològics que es troben arreu, però que prenen aquest nom a Ucraïna. Segons algunes tradicions, empren el seu cant per atraure els homes cap al bosc, on els fan pessigolles fins a la mort. En altres històries, però, adopten un caire més amable. Aquesta és només una de moltes rondalles en què una *mavka* desplega la seva màgia.

En un racó oblidat del món, allà on el bosc es fa tan dens que ni la llum no hi pot arribar, diuen que hi habita un esperit antic: la Mavka. Filla de l'arbre de la vida, és un ésser envoltat de misteri i silenci, guardiana d'un indret salvatge que ningú no ha gosat mai traspasar. Els cabells, verds i flonjos com la molsa, li acaronen els turmells quan camina descalça entre les ombres. Els ulls, platejats i serens, semblen un llac sota la lluna.

El seu cant, suau i envoltant com la boira, té el poder d'embruixar l'ànima de qui l'escolta. Qui el sent, diu la llegenda, mai no torna a trobar el camí de sortida del

bosc.

Un matí de finals d'hivern, un jove guardabosc va decidir endinsar-se més enllà del límit que els vells sempre li havien advertit de no travessar. Coneixia bé els arbres i els corriols, i es repetia que el bosc no podia amagar res que li fes por. Però, a mesura que avançava, l'aire es feia més dens, i el fullatge, tan tancat que el sol no aconseguia escolar-se fins al sotabosc.

Llavors va sentir un so: una veu llunyana, gairebé imperceptible, que el va impulsar a avançar entre la foscor. Era com una guia, un mapa invisible cap a un lloc que encara ignorava. A cada passa, la veu es feia més clara, més dolça. Tot ell tremolava, però els peus no s'aturaven. Finalment, el cant el va portar fins a una clariana desconeguda, que s'obria a un estany immens i glaçat. A la vora, una petita cascada vegetal semblava ser l'origen d'aquell cant hipnòtic. S'hi va acostar, i sota d'aquell mantell verd va emergir una jove d'una bellesa inimaginable.

Sense deixar de cantar, ella el va mirar. No semblava espantada, ni tan sols sorpresa d'aquella aparició. El guardabosc es va adonar que, al voltant de la jove, al ritme del seu cant, la neu es fonia lentament, les aigües es desglaçaven i, sota els seus peus, els primers brins d'herba brotaven com si responguessin a la seva veu.

La Mavka estava despertant la primavera.

Des d'aquell dia, el jove tornava sovint. Cada cop, trobava el camí a l'estany seguint la veu com un fil que discorria entre els arbres. Parlaven del bosc, de les constel·lacions, dels secrets de la terra. Amb el temps, es van enamorar.

Però una matinada, mentre el jove desfeia el camí per tornar a casa, un esperit antic del bosc el va advertir: si la Mavka es quedava amb ell, perdria la seva naturalesa eterna i, amb ella, la força per fer renéixer la primavera.

Una nit, sense comiat, la Mavka va desaparèixer. Abans, però, li deixà una fulla de l'arbre de la vida a la vora de l'estany.

—Aquesta fulla —va murmurar una veu sense cos— et guiarà sempre cap a casa, fins i tot quan la foscor ho hagi esborrat tot.

Ell mai més no va tornar a sentir el seu cant. El camí cap a l'estany es va esborrar com si mai no hagués existit. Però cada cop que entrava al bosc, sentia aquella presència que l'acompanyava des del silenci: una ombra vegetal, una companyia invisible, la promesa de la primavera.

El gall de Barcelos

Portugal

El gall de Barcelos és tan important en el simbolisme portuguès que s'ha convertit en el *souvenir* inconfusible del país. Una figureta de colors que decora milers de cases, però pocs en coneixen l'origen llegendari. La història que segueix es vincula a un *cruzeiro* de pedra del segle XIV que té les cares esculpides amb imatges que la narren. Avui dia, la creu es pot visitar al Museu Arqueològic de Barcelos.

Feia dies que els habitants de Barcelos vivien neguitosos. Un crim misteriós havia trasbalsat la vila, i ningú no trobava el culpable. La por i la sospita planaven pels carrers, i qualsevol foraster era vist amb desconfiança.

Enmig d'aquesta atmosfera tensa, va aparèixer un pelegrí gallec que viatjava a peu cap a Santiago de Compostel·la en compliment d'una promesa. Caminava amb pas tranquil, observant amb atenció els racons de la vila, captivat pels colors, els sons i les olors d'aquells carrers desconeguts. Però la seva actitud curiosa va aixecar sospites.

No va trigar a ser detingut. Les autoritats, guiades més per la por que per les proves, el van acusar del crim i el van condemnar a la forca. L'home, desesperat, va proclamar la seva innocència una vegada i una altra, però ningú no el va escoltar.

Mancat d'altres recursos i veient que el seu destí s'acostava, l'home va demanar un últim desig:

—Abans de morir, deixeu-me veure el jutge que m'ha condemnat.

El van portar davant del magistrat, que celebrava un gran dinar envoltat de família i amics. Davant d'aquella escena tan llunyana de la seva desgràcia, el pelegrí va tornar a suplicar. Però, en veure que ningú se'l creia, va assenyalar el gall rostit que estaven a punt de menjar-se i va exclamar:

—És tan cert que soc innocent com que aquell gall cantarà quan em penguin!

Tothom va esclatar en rialles. Aquella afirmació semblava ridícula, però, per si de cas, ningú no es va atrevir a tocar el gall.

A l'hora prevista, l'home va ser portat a la forca. Però just en el moment en què el penjaven... el gall rostit es va alçar damunt la taula del jutge i va cantar amb veu clara i forta.

El magistrat, esglaiat, va córrer cap a l'escenari de

l'execució. Per sort, el nus de la corda estava mal fet, i l'home encara era viu, tot i que inconscient. El van despenjar a correu i, un cop recuperat, el van deixar en llibertat.

Anys més tard, el pelegrí va tornar a Barcelos per complir la seva promesa: va erigir un monument amb la figura d'un gall, en senyal d'agraïment a Santiago i com a record del miracle que li havia salvat la vida. Des d'aleshores, el gall de Barcelos és símbol de fe, de justícia i de bona sort.

La Patasola

Colòmbia

La Patasola és una figura llegendària sobre la qual circulen múltiples relats, tots amb matisos diferents. El que segueix és potser el més estès, i destaca per la seva crueltat. En algunes fonts es diu que el personatge va ser inventat per homes gelosos, per infondre terror a les seves dones i evitar que els fossin infidels. Però la Patasola no és només una eina de control: també és un esperit femení del bosc, una presència que apareix, amb noms diversos, en moltes tradicions d'arreu del món. Representa alhora la força protectora de la natura i el seu caràcter salvatge i perillós.

En una gran hisenda de les terres calentes, un terratinent ric vivia sol, envoltat d'abundància però sense ningú amb qui compartir-la. Tenia tot el que podia comprar, però res que li omplís el cor.

Un matí, passejant per la seva propietat, es va apropar al riu, on les dones rentaven la roba. Allà s'hi va fixar per primer cop: morena, serena, bellíssima. No l'havia vist mai.

Va ordenar a un treballador que esbrinés qui era. Li va dir que es deia Adela i que era l'esposa d'un dels seus vaquers: un home discret, que vivia per ella i per la feina. Però el patró va embogir amb la seva bellesa, i poc li importava que estigués casada. Com que mai ningú li havia negat res, va començar a rondar-la.

Cada dia li duia un regal. Flors, fruita, collarets. I paraules. Paraules dolces com la canya de sucre. Ella, al principi, l'evitava. No volia ni mirar-lo. Però amb el temps, la resistència es va anar fonent. Potser va ser la pressió. Potser la vanitat. Potser el desig d'alguna cosa nova. Sigui com sigui, va acabar cedint.

El marit, al cap d'un temps, va començar a notar el canvi. L'Adela ja no reia, no l'abraçava quan tornava a casa. S'havia tornat freda. Llunyana. Ell, confós, va partir en silenci. Fins que un altre vaquer li va dir allò que no volia sentir: quan ell treballava als camps, l'Adela pujava sovint cap a la casa gran.

Desolat, l'home no s'ho volia creure. Però havia de comprovar-ho. Un dia va fingir que se n'anava al poble. Es va amagar entre els arbres i va esperar. Aviat la va veure sortir. Sola. I enfilat camí amunt.

Un altre dia ho va repetir. Aquesta vegada, però, no va ser ella qui va sortir, sinó que el patró va anar a casa seva. A la porta, l'Adela el va rebre amb petons. Llavors

ell es va acostar. Amb el matxet a la mà.

No va dir res. Només va mirar-los, va contenir l'alè i, en un sol gest, va fer caure la fulla. El patró va quedar estès a terra, inert. L'Adela va intentar fugir, però ell la va atrapar. I enmig del crit, li va tallar una cama. Al cap de poc, va morir dessagnada.

Diuen que des d'aleshores, per les selves i camins de la regió, es veu una ombra que salta amb una sola cama. Una dona amb ulls d'odi, cabellera salvatge i un crit que glaça la sang. És la Patasola. Busca els homes que es deixen endur pel desig. Primer es mostra com una dona preciosa. Però quan ja no poden fugir, es transforma: mirada monstruosa, dents esmolades com ganivets i urpes de bèstia ferotge.

Qui l'ha vist de prop, ja no ho ha pogut explicar.

El dolmen de Pedra Gentil

Catalunya, Espanya

L'origen de la sardana és incert. Les danses en cercle amb les mans agafades són presents en les cultures més antigues, i per això s'ha suggerit que podria haver arribat a Catalunya de la mà dels etruscos, els grecs o els ibers. Però si avui la sardana és un ball d'ordre, harmonia i equilibri, els primers textos que la mencionen dibuixen una realitat molt diferent. Potser per això, al segle XVI es documenten prohibicions explícites de ballar-la en diverses poblacions. Aquest fet ha portat alguns estudiosos a vincular-ne l'origen amb antics rituals de bruixeria.

Expliquen que, fa molt i molt de temps, als voltants de Vallgorguina, cada dissabte a la nit, les campanes dels pobles repicaven soles, sense que cap mà les toqués. Els vilatans, atemorits, es tancaven a casa i per la finestra veien com al cel es retallaven siluetes fosques: les bruixes, entre crits i rialles, cavalcaven les seves escombres en direcció al dolmen de Pedra Gentil. Allà celebraven uns rituals sinistres, on fins i tot el Diable feia acte de presència.

Els veïns s'amagaven, tancaven portes i porticons i pregaven no sentir els udols del bosc. Ningú s'atrevia a acostar-se al dolmen, perquè es deia que si les bruixes et descobrien, desapareixies per sempre.

Però un dissabte, un jove pescador, que es trobava de pas per la comarca, va saber el que passava i decidí que volia descobrir la veritat. Aquella tarda, abans que caigués el sol, s'endinsà al bosc i s'amagà darrere d'uns matolls, ben a prop del dolmen.

Quan es va fer fosc, van començar a arribar les bruixes, volant com ombres a la llum de la lluna. Van formar una rotllana al voltant del dolmen i van començar a dansar, saltant i cridant paraules en una llengua incomprendible. De sobte, s'aixecà una columna de fum i, d'entre la foscor, aparegué el Diable en forma de boc, amb banyes llargues i ulls encesos. Tocava una mena de gralla mentre caminava damunt del dolmen.

Les bruixes, una a una, es van posar a explicar-li les malifetes que havien fet aquella setmana: crims, embuixaments, profanacions. El Diable escoltava i jutjava. Quan trobava que una bruixa no havia estat prou cruel, les altres la penjaven d'un arbre com a càstig, i una tempesta esclatava amb llamps i ventades.

Després d'aquest macabre tribunal, començava un altre tipus de dansa. Les bruixes es donaven les mans, fe-

ien rotllanes i saltaven alternativament amb una cama i amb l'altra. El jove, ocult darrere les branques, ho veia tot, esglaiat i xop de pluja.

A punta de dia, les bruixes van marxar tal com havien vingut. El pescador esperà que el sol s'enfilés per damunt dels arbres i, encara trasbalsat, tornà al poble. Anà directament a parlar amb l'alcalde i li explicà fil per randa tot el que havia vist.

L'alcalde, astut, tingué una idea: si aconseguien aprendre aquella dansa i la ballaven tots plegats, potser les bruixes marxarien. Potser no gosarien repetir un ritual que ara coneixia tot un poble.

Així, durant tota la setmana, els veïns van assajar. El jove els ensenyà els passos: el cercle, els salts, la música. Dissabte al vespre, en lloc d'amagar-se a casa, tot el poble va sortir a la plaça. Van encendre una gran foguera, es van agafar les mans i van començar a dansar la mateixa rotllana que ell havia vist al dolmen.

Aquella nit, quan les bruixes es dirigien cap a Pedra Gentil, van veure focs i danses a totes les places. Es van aturar en sec. Després d'emetre un crit esgarrifós, van fugir en totes direccions, ben lluny, com si aquella dansa les hagués ferit de mort.

Per assegurar-se que no tornarien mai més, els veïns van decidir ballar-la cada dissabte. I així fou com la

dansa del cercle es va estendre de poble en poble, fins a arribar a tota Catalunya.

María Lionza

Veneçuela

María Lionza és una deïtat de l'espiritisme veneçolà, producte del sincretisme entre creences cristianes, indígenes i africanes. El culte a aquesta figura és sorprenentment recent: no se'n té constància fins a principis del segle XX. Es creu que el nom deriva de María de la onza, on *onza* fa referència al jaguarundi, un petit felí originari de les Amèriques. Circulen versions molt diverses d'aquesta llegenda, però totes tenen en comú una noia d'ulls clars, un monstre aquàtic i, només en algunes variants, una *onza* domesticada.

En temps de la conquesta espanyola, al cor del massís de Sorte, a l'estat de Yaracuy, vivia una tribu caquetío. Un dels seus líders, poderós i respectat, va tenir una filla amb una dona blanca. La nena, d'ulls clars com l'aigua, va néixer marcada per una antiga profecia.

El xaman de la tribu ho va advertir amb to solemne:

—Si algun dia veu el seu reflex a l'aigua, el gran Anaconda, esperit del riu, s'apoderarà d'ella, i una desgràcia immensa caurà sobre el nostre poble.

Per protegir-la del seu destí, el pare va prendre una decisió dolorosa: la va amagar en una cova, custodiada dia i nit per vint-i-dos guerrers. Lluny del món i del perill de l'aigua, la nena va créixer envoltada de silenci, d'ombres i d'un únic amic: un petit jaguarundi, que un dels guardians li havia regalat per compassió. Amb paciència i tendresa, la nena el va domesticar.

Però, amb els anys, també va créixer la seva curiositat. Dia rere dia, observava els moviments dels seus vigilants, n'estudiava els hàbits. I un matí va trobar l'oportunitat que esperava. Va fugir, amb el seu fidel jaguarundi al darrere, saltant roques i matolls fins a sentir, per primera vegada, el vent a la cara.

Va córrer lliure per la selva, va poder veure els ocells que fins llavors només coneixia pels seus cants i, fascinateda pel paisatge, es va apropar al riu. En veure's reflectida a l'aigua, va quedar hipnotitzada, atrapada per aquella imatge tan nova, tan viva.

Just llavors, les aigües es van remoure. El gran Anaconda, esperit antic i poderós, va emergir de les profunditats en forma de serp aquàtica gegantina. Amb un únic moviment, la va engolir i va tornar a desaparèixer sota la superfície.

El jaguarundi va córrer cap al poble i, en veure'l, el pare va entendre que la noia havia fugit del seu captiveri. Va reunir la tribu i, desesperats, la van buscar per

la muntanya, pels camins, pels marges del riu.

Però ja era massa tard.

El gran Anaconda començà a inflar-se, a respirar com si fos la selva sencera. El riu va créixer amb ell. Les aigües van desbordar-se amb una força furiosa. El poblat, les cases, els arbres... tot va quedar submergit. La tribu caquetío es va perdre per sempre sota l'aigua.

Després del desastre, quan el cos del déu serp no podia créixer més, va esclatar amb un crit d'aigua i llum. D'entre les restes, la jove va emergir de nou. Però ja no era humana: s'havia transformat en una deessa, protectora dels pobles indígenes i de les terres i les aigües de Veneçuela.

I encara avui, diuen que, a les nits de tempesta, si t'apropes al riu de Sorte i escoltes amb atenció, pots sentir el xiuxiueig d'una veu que canta... i el miol d'un petit felí que li respon des de la riba.

La llegenda de Viana

Portugal

Aquesta llegenda d'arrel romàntica explica l'origen del nom de Viana do Castelo, al nord de Portugal. Tot i que la majoria de versions descriuen la protagonista com una princesa que habitava un castell (el *castelo* que hauria donat nom al lloc), la que s'explica aquí desvia la mirada de palaus i la posa en la gent del poble i en el mar, centre de la vida de la població encara avui.

Hi havia una vegada una petita població situada a la riba dreta del riu Lima, a tocar de la seva desembocadura, allà on les aigües dolces i mandroses es confonen amb la fúria salada de les onades.

Es deia Àtrio, i a la seva esquena s'alçava una muntanya coberta d'un bosc espès. Al cim, hi havia una fortificació que havia estat habitada per pobles antics, sense nom, que segles enrere van baixar fins al litoral a la recerca d'una vida millor: volien pescar, comerciar, prosperar.

L'indret era d'una bellesa colpidora: camps conre-ats, horts frondosos, aranyoners, pomeres i vinyes tenyien el paisatge de verds i vermells. Però el veritable cor d'Àtrio era el mar. A la platja, les embarcacions esperaven l'alba per llançar-se a l'aigua, impulsades per l'afany dels remes i l'oneig de les veles. Al capvespre, les colles de pescadors tornaven amb les barques plenes de peix fresc i palpitant: sardines, sorells, molls, congres... De riu avall arribaven habitants d'altres pobles, atrets per l'abundància que oferia aquell port mariner.

En una casa petita i senzilla vivia l'Ana, una noia bonica i decidida, filla d'un pescador. Era hàbil venent el peix al mercat i, sovint, treballava cantant melodies que havia sentit a algun joglar vingut de la veïna Galícia.

Les seves cançons d'amor i amistat alegraven les jornades al port.

Un jove barquer, que portava pagesos i mercaders pel corrent del riu fins a Àtrio per comprar peix fresc, escoltava embadalit aquelles històries cantades. De tant sentir la veu dolça de l'Ana i de contemplar-ne l'encant, el jove començà a enamorar-se'n, i ho confessà als seus amics. Cada cop que tornava del poble, exclamava, amb una barreja d'alegria i desig:

—*Vi Ana! Vi Ana!*¹

1- En portuguès, *He vist l'Anna! He vist l'Anna!*

Un dia, però, no es va conformar només de veure-la: es va armar de valor i s'hi va acostar, tot enrojolat. La noia va sentir la mirada càlida del jove, fixada en els seus ulls i els seus cabells. El seu cor, encès, li va correspondre. No trigaren gaire a casar-se, i les noces es van celebrar amb una gran festa popular. Durant la celebració, els amics del nuvi repetien la crida que havia anunciat el seu amor:

—*Vi Ana! Vi Ana!*

A poc a poc, la dita es va estendre entre els pescadors d'Àtrio, que la repetien en tornar de la dura jornada, quan, des del mar, albiraven la silueta acollidora de la muntanya, les platges daurades, els camps fèrtils i el riu amable. Era un crit de retorn a casa, d'amor a la terra:

—*Vi Ana! Vi Ana!*

Quan el rei Alfons III, encisat per la bellesa i la prosperitat de la vila, li concedí la carta de població l'any 1258, decidí canviar-li el nom: a partir d'aquell dia, és la vila de Viana.

L'església de Cantuña

Equador

Aquesta llegenda, probablement la més coneguda del país, relata l'origen llegendari de l'església de Sant Francesc, a Quito. Es diu que al temple franciscà, erigit sobre els terrenys que havia ocupat el palau reial de l'Inca Huayna Càpac, hi manca una pedra.

Durant l'època de la colonització espanyola, a la ciutat de Quito, uns frares franciscans van encarregar la construcció de l'església de Sant Francesc a un mestre d'obres indígena, anomenat Francisco Cantuña. La paga era molt generosa, però amb una condició clara i estricta: el temple havia d'estar acabat en només sis mesos.

Cantuña, orgullós per la confiança dipositada en ell, va acceptar el repte sense dubtar-ho. Va prometre que, en mig any, l'església estaria enllestida. Però, amb el pas de les setmanes, es va adonar que havia assumit una tasca gairebé impossible. Tot i els esforços constants i el treball incansable d'un grup d'indígenes que l'ajudava, l'obra avançava massa lentament. El temps s'esmunyia.

Quan només faltaven uns dies per al termini i l'atri encara estava per començar, Cantuña va veure's superat. Amb l'angoixa aferrant-li l'estómac, va implorar ajuda a qualsevol força que volgués escoltar-lo. I fou aleshores que, enmig d'una espiral de fum negre, se li va aparèixer el mateix Llucifer.

—Cantuña —li va dir el diable amb veu ronca—, conec el teu patiment. T'ajudaré a acabar l'església. Puc construir l'atri abans que surti el sol. A canvi, només et demano... la teva ànima.

Atrapat entre la por i la desesperació, el constructor va acceptar. Ara bé, va posar una condició molt clara:

—Hauràs de col·locar totes les pedres. Absolutament totes. Ni una menys.

El pacte es va segellar amb sang i Llucifer va tornar a dissipar-se en la seva boira negra.

Tot seguit, un immens eixam de diablets va sorgir de les restes del fum. Amb una eficiència sobrenatural, es van posar a treballar: movien pedres, alçaven murs com si res i encaixaven cada bloc amb una precisió extraordinària. El soroll del treball infernal ressonava pels carrers de Quito.

El ritme era vertiginós. Cantuña, amarat de suor freda, veia que el seu destí era cada cop més a prop. Abans que despuntés l'alba, l'església ja lluia imponent, per-

fecta. Llucifer va aparèixer, somrient amb satisfacció, i s'acostà per cobrar el que era seu.

Però abans que pogués estendre les urpes, Cantuña el va aturar. Amb mans tremoloses, però veu ferma, va dir:

—No pots emportar-te la meva ànima. No has complert la teva part del tracte.

—Com goses? —bramulà el diable.

—Vas prometre que col·locaries totes les pedres... i n'hi falta una —respongué Cantuña, mostrant-li un forat en una de les parets.

En un gest d'enginy sorgit de la desesperació, Cantuña havia retirat una pedra i l'havia amagat abans que els diablets es posessin a treballar.

Llucifer va quedar mut. Enganyat per un simple mortal! Incapaç de fer res, es va dissoldre de nou en el fum, rugint d'impotència. Diuen que des d'aquell dia no ha tornat a posar un peu a Quito.

El germà cobdiciós (l'origen del cérvol)

Perú

Aquest és un conte popular de la regió dels Andes, d'origen quítxua, que reflecteix la singularitat dels seus paisatges fins al punt de convertir-los en personatges, i revela la riquesa dels costums, els aliments i la llengua de la zona. El títol original és *Lapia Huauki* (*Imanuiplash tarush yurimusha*).

En un poble dels Andes, hi vivien dos germans amb les seves famílies. Les seves cases estaven l'una al costat de l'altra, però no podien ser més diferents: un dels germans havia tingut fortuna i s'havia enriquit; l'altre, en canvi, vivia en la pobresa.

Va arribar el dia del *cortapelo*² d'un dels fills del germà ric, i tot el poble hi era convidat... o gairebé tot: el germà pobre no va saber res de la festa fins que no va sentir la música i les rialles que sortien de la casa del costat.

2 - El *cortapelo* és una festa familiar que se celebra al Perú, sobretot entre les comunitats andines. Constitueix un ritual de pas d'origen inca en què es tallen els cabells de l'infant per primer cop i es nomenen els seus padrins, que també es tallen un floc dels seus propis cabells (diverses fonts).

Encuriosit, va treure el cap per veure què hi passava. Un dels convidats el va veure i va preguntar:

—Aquest no és el teu germà? Per què no el fas passar?

—Ell? Només és un criat —va respondre el ric, amb fredor.

El germà pobre ho va sentir. Ferit pel menyspreu, va decidir marxar. Com feia sovint, se'n va anar a la muntanya a buscar *chicash*³, l'únic aliment que podia oferir a la seva família.

Va caminar llargament fins que, esgotat, es va asseure al cim d'un turó de la puna⁴, lamentant-se de la seva sort. Llavors, una roca li va parlar amb veu clara i serena. L'esperit que l'habitava el va consolar i li va indicar un camí: si el seguia, el duria fins a una gran cova, on només calia cridar.

Va seguir el camí i, en arribar a la cova, va trobar-hi un ancià venerable, que li va donar una pedra gran i li digué:

—Torna a casa amb ella, i no te'n separis mai.

L'home va fer un farcell per carregar la pedra a l'esquena i va iniciar el camí de tornada. Caminava de pressa, però una nit sense lluna el va obligar a aturar-se. Va trobar aixopluc en una altra cova, i s'hi arraulí amb

3 - Arrel comestible de la regió andina (diverses fonts).

4 - Estatge de l'alta muntanya andina, per sobre dels tres mil metres, de clima fred i sec i de vegetació baixa i en general poc densa (*Diccionari de la llengua catalana* [DIEC2]).

la pedra. Però la gana i la tristesa no el deixaven dormir. Just quan començava a agafar el son, va sentir com la roca, la puna i la pampa⁵ parlaven entre elles. La puna va preguntar:

—Per què plora aquest home?

—Plora pel menyspreu del seu germà ric —respongué la roca.

—De què es lamenta aquest infeliç? —va voler saber la pampa.

—Del seu germà, que el té mort de fam —digué la roca.

—Doncs jo li donaré *mazamorra*⁶ de blat de moro blanc —digué la pampa.

—Jo, de blat de moro morat —afegí la puna.

—I jo, de blat de moro groc —conclugué la roca.

Es despertà sobresaltat i es trobà al davant tres petites olles fumejants. Les va menjar amb ànsia, però en va deixar una mica de cada per a la seva família. Va guardar les olletes dins del farcell i, finalment, s'adormí profundament.

A l'alba, es disposava a reprendre el camí, però el farcell pesava tant que no el podia ni moure. El va obrir, i, amb gran sorpresa, va veure que la *mazamorra* de blat

5 - Praderia natural, semblant a una estepa, que cobreix grans extensions a l'Amèrica del Sud (*Diccionari de la llengua catalana* [DIEC2]).

6 - Aliment semblant a les farinetes, fet a base de blat de moro (*Diccionario de la lengua española* [DRAE]).

de moro groc s'havia convertit en or; la de blat de moro blanc, en plata; i la de blat de moro morat, en coure.

En va enterrar una part i se'n tornà a casa, ple d'alegria. Allà explicà a la seva família tot el que li havia passat.

Però quan el germà ric va veure que el pobre s'havia enriquit de la nit al dia, el va acusar de lladre. Per demostrar la seva innocència, el pobre li explicà la seva aventura. El relat, però, només va despertar la cobdícia i l'enveja del ric.

Aquella mateixa nit, el germà ric se'n va anar a la cova. L'ancià també li lliurà una pedra. Però mentre dormia, les veus de la muntanya decidiren una altra cosa.

La roca li va fer créixer banyes, la pampa li va cobrir el cos de pèl i la puna li va fer créixer una cua. En despertar, s'havia transformat del tot.

Quan arribà a casa, la seva pròpia dona no el va reconèixer i, espantada, li va llençar els gossos. I des d'aleshores, convertit en cérvol, fugí per les pampes i les punes dels Andes, perseguit pel seu destí.

L'avet

Andorra

Quan pensem en llegendes i rondalles populars, sovint les situem en un passat remot, envoltades de misteri i tradició oral. Però també hi ha històries del nostre temps que, amb els anys, poden esdevenir part del patrimoni col·lectiu d'una terra. En aquestes línies tenim el rar privilegi d'assistir al naixement d'una llegenda: arrelada en la realitat recent, però carregada de simbolisme i memòria.

Hi havia una vegada un avet i tres amics enamorats de la neu.

No hi havia hivern que no sortissin plegats, amb els esquís de fusta a l'esquena, per lliscar muntanya avall, quan tot just començava la fal·lera de l'esquí a Andorra. El Miquel era lampista, i el Martí i el Josep eren comerciants, però per damunt de tot estimaven les muntanyes nevades del país.

Un dia, tot observant el vessant que s'aixeca davant del poble de Soldeu, a la riba del Valira d'Orient, van tenir una idea:

—I si aquí hi poséssim uns remuntadors, com els del

Pas de la Casa?, es van dir.

—Així els esquiadors no haurien de pujar muntanya amunt carregats amb els esquís!

La idea es va convertir en projecte. Van unir forces i van fundar una societat. Van demanar permís al Comú de Canillo per donar un ús nou i modern als terrenys comunals, i es van posar mans a l'obra.

Calia fer un pont per travessar el riu, instal·lar un telecadira i preparar pistes esquiabls. Van clarejar part del bosc per obrir una gran pista central. Però just al mig van decidir deixar-hi un petit avet solitari. Potser per casualitat, potser per respecte, l'avet es va quedar allà, enmig de la blancor, com si en fos el guardià silenciós.

El somni va florir: l'estació d'esquí de Soldeu esdevingué una realitat. La gent de Canillo, d'arreu d'Andorra i fins i tot de més enllà, podia ara gaudir de la neu sense haver de remuntar a peu, amb raquetes o amb pells de foca.

L'avet, ferm i discret, acompanyava les jornades d'hivern dels treballadors que feien funcionar els ginys, ensenyaven a esquiar, aixafaven la neu amb les màquines o ajudaven esquiadors perduts. Molts d'ells, els mateixos que a l'estiu cuidaven el bestiar i conreaven la terra, trobaven en aquell arbre una mena de presència pro-

tectora.

Fins que un dia, l'hivern es va mostrar tal com és: bell i ferotge alhora.

Després d'una nit de nevada intensa, amb l'avet gairebé colgat de neu, uns treballadors van pujar a inspeccionar les pistes. Volien assegurar-se que tot era segur abans d'obrir. Però un grup de turistes se'ls va avançar. Van entrar a la pista abans que ningú pogués advertir-los.

I llavors, el silenci es trencà.

Un brogit sec, com un crit de gel, i una llengua blanca es va desprendre del vessant. L'allau els va sorprendre i se'ls endugué muntanya avall amb una força implacable.

Tot va passar en segons.

L'accident va commocionar tothom, però molt especialment al Miquel. Ell, que havia estimat tant aquella muntanya, que l'havia trepitjada amb respecte i passió, no va poder acceptar el pes del que havia passat. La pena se li va ficar endins, i va emmalaltir. Poc després, va morir.

Abans, va demanar una sola cosa: que el seu darrer lloc de repòs fos a Soldeu, al petit cementiri que mira cap a l'avet.

El Miquel ja no va poder veure com l'estació creixia, com s'estenia fins al Tarter, ni com s'unia amb les pistes d'un altre pioner, el Quico. Tampoc va viure les grans competicions internacionals que, anys més tard, s'hi celebrarien.

Però l'avet sí. L'avet ha crescut amb el projecte. S'ha fet gran. Ha estat testimoni del pas del temps, dels dies radiants i dels temporals més salvatges. Ha donat nom a la pista negra de l'Avet, i encara avui s'hi manté, dret i silenciós.

Els tres amics van ser uns visionaris de l'esquí: van saber mirar el futur i veure-hi la vida i la prosperitat que els esports de neu podien portar a Andorra.

I aquell arbre, nascut entre neu i silenci, ens recorda encara que tot projecte humà ha d'anar agafat de la mà del paisatge. Perquè la natura no és només el decorat: és el cor de qui som. El que dona sentit i singularitat a tot el que podem arribar a ser.

Entitats participants

Les llegendes, mites i rondalles que ens han explicat
les entitats següents han fet possible aquest llibre.

Moltes gràcies a totes.

Agrupació Sardanista Andorrana – «El dolmen de Pedra Gentil»

Associació Argentinos en Andorra – «La flor del *ceibo*»

Associació Cultural de Residents d'Alto Minho – «La llegenda de Viana»

Associació Cultural de Russoparlants Casa Rússia – «El nap gegant»

Associació d'Equatorians Residents al Principat d'Andorra – «L'església de Cantuña»

Associació d'Ucraïnesos d'Andorra – «Mavka»

Associació de Ball Social Estil Caribeny – «L'equilibri taïno: Yukajú i Juracán»

Associació de Colombians del Principat d'Andorra – «La Patasola»

Associació de Dansa Espanyola Alendoy Flamenc – «El Patio de los Leones»

Associació de Residents Filipins a Andorra – «Lapulapu»

Associació de Residents i Empatitzants de Veneçuela al Principat d'Andorra – «María Lionza»

Associació de Residents Peruans al Principat d'Andorra – «El germà cobdiciós (l'origen del cérvol)»

Associació Indi Resident a Andorra. Indira – «Sis savis cecs i un elefant»

Esbart Dansaire d'Andorra la Vella – «El castell de Sant Vicenç»

Grup Folklore Casa de Portugal – «El gall de Barcelos»

Societat Andorrana de Ciències – «L'avet»

Andorra la Vella